

ELVEK — KÖNYVEK — FOLYÓIRATOK

Fichte, magyarul.

A debreceni egyetem filozófiai szemináriuma arra vállalkozott, hogy az újkori filozófia klasszikusait, elsősorban a német ideáлизmus képviselőit, akik eddig a csak magyarul olvasók előtt ismeretlenek voltak, megszólaltatja magyarul. A sort Fichtével kezdte. Az első kötet: **Fichte: Első és második bevezetés a Tudománytanba. A Tudománytan, vagy az úgynevezett filozófia, fogalmáról. Fordította és bevezető tanulmánnyal ellátta: Kopasz Gábor.** Az előszót, bevezetés helyett címmel, a szeminárium vezető professzora: Tankó Béla írta. Debrecen—Gyula, 1941. Nyolcadrét, XXXIX. 120 lap. (Az Újkori Filozófia Klasszikusai. A német ideáлизmus. I. Dolgozatok a debreceni egyetem filozófiai szemináriumából.)

Az első benyomásunk és gondolatunk, amint a jól összefogott Fichte-tanulmányt és a kiválasztott részek fordítását olvassuk, hogy milyen nagy veszteség a magyar szellemi életre, hogy nem akadt senki, aki már korábban megszólaltatta volna Fichtet, magyarul. Mit nyert volna a magyar reform-korszak, sőt a magyar szabadságharc kora is, ha a Fichte szelleme is ihlette és befolyásolta volna! Nem is szólunk arról, hogy mennyivel nagyobb is t volna a magyar filozófiai szellem hódítása, ha a Fichte lelke már korábban és erőteljesebben megtermékenyítette volna. A Fichte filozófiai nyelvezete, eredetiségénél fogva, lehet idegen a magyar gondolkodásra nézve, a Fichte szellemében azonban van valami, ami nagyon is rokon a magyar szellemmel. Erőteljes perszonalizmus, komoly etikai jelleme, az igazság utáni szenvedélyes vágya, gondolatainak belső heve, mind olyan vonások, amelyek a magyar lélektől nemhogy idegenek lennének, hanem belső rokonságban vannak azzal. Meg vagyunk győződve arról, hogy a Fichte filozófiájának ethosa és pathosa igen élénken befolyásolta volna nemzetnevelésünket, ha rokonszellemű fordító hamarabb megnyitotta volna a magyar nyelv előtt annak forrásait. A magyarul megszólaló Fichte nagy segítséget nyújtott volna a jelszavasaromantikus magyarság ellen, a szellem szabadságát valló és az öntudat „Tathandlung“-jában élő magyarság erkölcsi győzelmének szolgálatában.

A magyarul megszólaló Fichte ma már annyiban elkésett, hogy a Böhm Károly nagy rendszere, nemcsak magyarul, de a magyar filozófia észjárásának megfelelően, érvényre hozta teljesebben és tökéletesebben mindazt, ami Fichte-ben maradandó. Böhm Károly ugyanis az exakt, logikus gondolkodásban közelebb

áll Kanthoz, de ethikus személyiségének szelleme, az igazság iránti szenvedélyes szeretete mind a Fichte-vel való rokonságra vallanak. Érdemes feladat lenne a fordító részére, miután már beledolgozta magát a Fichte gondolatvilágába és megismerkedett filozófáló szellemével, ha megvizsgálná alaposan a Fichte és Böhm Károly viszonyát.

A fordításról csak elismeréssel emlékezhetünk meg. Fichte szövevényes, igazán németes gondolkozás- és kifejezés-módja súlyos nehézségeket támaszt a fordítás munkája elé. A fordító hőiesen küzdött ezekkel a nehézségekkel. Hogy nem mindenütt tudta ezeket a nehézségeket legyőzni, ezt elsősorban annak kell tulajdonítanunk, hogy a magyar filozófiai műnyelv nem állott eléggé kezeügyében. Pedig Böhm Károly után Fichtet már könnyebb fordítani, mint előtte. Böhm nem fordítással, hanem a saját nyelv-géniusának a segítségével olyan pompás magyar műkifejezéseket alkotott, amelyek a legtöbb fichte-i fogalomnak és kifejezésnek tökéletes magyar megfelelője. Ha a Böhm Károly nyelvezetét és terminológiáját alaposabban tanulmányozta és elsajátította volna, fordítói munkája is könnyebb s a fordítás maga is simább is, világosabb is és tisztább lett volna.

A kötet mind a szép és gondos tanulmánynál, mind pedig a jól kiválogatott részek fordításánál fogva, nagy nyeresége a magyar filozófiai irodalomnak. Legfeljebb még azt az óhajtásunkat fejezzük ki, hogy Fichte gondolkozásmódjának és személyisége ismeretének teljesebbé tételéhez hozzájárult volna, ha a „Reden an die deutsche Nation“-ból is adott volna pár jellemző részletet.

Tavaszy Sándor.

A felvilágosodás jogbőlelete.

A középiskolának kettős feladata van: általános műveltséget kell adnia, s az egyetemi tanulmányokra elő kell készítenie. Ez a két feladat — közelebbről szemlélve — egyébe olvad. Az egyetemi tanulmányok legjobb előiskolája ugyanis éppen az általános műveltség megszerzése. Ez a kifejezés tulajdonképpen pleonazmus, mert a műveltség fogalmánál fogva általános, egyetemes. Szakismeretek lehetnek — a szakműveltség: fából vaskarika.

A középiskola feladata tehát nem ismeretek tanítása, hanem a műveltség alapjainak lerakása. Ez nem ismeretek nélkül, hanem azok által történik; de egészen más az, mikor az ismeretet eszköznek, és más, mikor célnak tekintik. Más, ha egy sivatagon azzal vezetnek át a karavánt, hogy azon túl vár reá az ígéret földje, és más, ha azzal vezetik a sivatagba, hogy ez az ígéret földje. Ilyen sivatag az öncélnak tekintett tudás- és ismerethalmaz önmagában. Értelmet, jelentőséget és értéket azzal nyer, ha *túl*tekintünk rajta; ha belátjuk, hogy a tények csak szimbólumai valaminek, a létező világ csak hasonlat, s az élet szétfolyó végtelensége nem más, mint éntünk kibontakozása önmagában.

A műveltség lényege tehát az *emberi méltóság* emelése. Részen tudatosítania kell ezt, részben tudatalatti gyökereit erősítenie. Ezért van szükség értelmi és érzelmi nevelésre. Nem képzelhető nagyobb veszély annál, ha ez a nevelés — irányítás, célzatosság vagy korlátoltság következtében — egyoldalúvá válik. Az emberi méltóságnak épúgy nincsenek fokozatai, mint a műveltségnek. Aki félig méltó az Ember névre, az egészen méltatlan arra, s régi dolog, hogy a félműveltség rosszabb az egész műveletlenségnél. Természetesen itt se feledjük azt, hogy egészen különböző ismeretekkel is lehetnek emberek egyformán műveltek. Hiszen, mint láttuk, a műveltség fogalmát az ismereteken túl, a gondolkozási képességben kell keresnünk.

Középiskolai oktatásunk ellen súlyos vádként szokott hangzani, hogy a műveltség egyetemes jellegét nem tartja eléggé szem előtt. Eltekintve attól a középiskolatípustól, amely a humanisztikus tárgyak kikapcsolásával a tanulóknak pusztán természettudományi műveltséget kívánt nyújtani, a középiskolák általában főleg humanisztikus műveltséget adnak, szerény természettudományi ismeretekkel. A műveltség szociológiai összetevőit pedig, az Én-Te viszony alapismereteit, a jog és a politikum mély emberi problémáit mindkét típus elhanyagolja. A középiskolát elvégzett ifjú képet kap az elmúlt időkről, élő és halott nyelvekről, a természetéről, de nem kap képet a társadalomról, a közösségről, aminek megismerése nélkül pedig saját egyéniségének megértéséhez sem vezet út.

Kétségtelen azonban az is, hogy középiskoláink hivatásuk magaslatán állanak és érzik azt, hogy a műveltség, amit a jövő nemzedékkel közölniök kell, fogalmilag nem lehet egyoldalú. Egyik vagy másik iskolatípus tanterve lehet merev; a tanáron múlik, hogy ennek keretein belül mégis az Élet örök problémáihoz simuló ruganyossággal az egyetemes, az egyetlen Műveltséget adja tanítványainak. Mint ahogy a törvények merevsége mögött a bíró judíciumán múlik, hogy az írott jog halott keretein belül az élő, a határtalan, az egyetlen Igazságot tartsa szem előtt.

Ennek a hitünknek megerősítését látjuk abban, hogy a budapesti kegyesrendi gimnázium önképzőköre az 1940/41. évre történelmi pályatételül a felvilágosodás jogbölcseletét tűzte ki. Előtünk fekszik a két díjnyertes pályamunka is: **Horváth Béné** és **Ledniczky Jánosé**. Ezek pedig arról biztosítanak bennünket, hogy a tanár nemcsak kitűzött egy olyan pályatételt, aminek megoldása jogi, politikai és bölcsészeti felkészültséget kíván meg, vagyis az általános műveltség ilyen irányú szinképének a teljességét is: hanem valóban el is tudta érni azt a színvonalat, ami a pályatétel megoldását is lehetővé tette. Természetes, hogy az ilyen munkák magukon viselik a kezdet nehézségeinek jeleit. Jórészt nem az eredeti munkák ismerete alapján készülnek, kritikai szellemük és összehasonlító készségük még fejletlen, stb. Azonban ez a jelen esetben nem is döntő szempont. A lényeg, hogy az ifjúság érdeklődési köre erre a területre is kiterjed. A munka tudományos színvonalának emelése már — az általános műveltség szempontjain túlmenőleg — a további, szakfejlődés feladata.

Az első pályamunka a felvilágosodás meghatározásával kezdő.

dik, ami alatt a szerző — Kantra hivatkozással — azt a mozgalmat érti, amely az emberi életet az észszerűség jegyében igyekszik berendezni, s a felvilágosodás jogbölcselete az erre vonatkozó nézetek összesége. A mozgalom időtartama mintegy 200 év. Legjelentősebb irányait a szerző Bacon, Locke és Hume empirizmusában, Descartes, Grotius, Hobbes, Spinoza, Pufendorf, Leibniz, Wolf, Montesquieu és Rousseau racionalizmusában és Kant kriticismusában látja. A második pályamunka Hobbes, Locke, Montesquieu és Rousseau munkásságának ismertetésére szorítkozik. Az egyes irányzatok ismertetése az első munkában tömör és találó, a másodikban részletező.

Bacont mint a rendszeres tudás és a vallási türelem előharcosát ismerjük meg. Az igazságról ma sem mondhatunk többet, mint Locke, aki szerint az a képzetek következetességében áll, s független azoktól a dolgoktól, amelyekre a képzet vonatkozik. Hume ismeretelméletét a szerző mint az empirizmus betetőzését ismereti, amely szerint nincs mód arra, hogy a tapasztalatokon túl lássunk. Jellemzi a humei etikát is, amely azokat a tulajdonságokat tekinti erénynek, amelyek az egyénre nézve hasznosak, s így — az utilitarista elnevezés ódiума ellenére is — őszintén szólva nagyon emlékeztet bennünket Pál apostolnak (I. Kor. X. 23) arra az intelmére, hogy minden szabad nekünk, de nem minden válik hasznunkra. Descartesot mint a racionalizmus megalapítóját ismerjük meg a pályaműben; ha alaptételét: „gondolkozom, tehát vagyok“, nem is érezzük ma már olyan megdönthetetlennek, mint ő érezte, s ha azt, amit világosan belátunk, nem is merjük ma már az igazságnak előlünk egyre hátráló fogalmával azonosítani; az ő alapvető kételkedése nélkül ma sem tudnánk igazi tudományt elképzelni. S ahogy ő — mint igazi matematikus — egy szilárd pontot keresett, hogy egész tudását e pont köré csoportosítsa, s ezt a saját létében találta meg, amiből a többi igazságot is levezette, úgy a természettudományok forradalma és a mélypszichológia megszületése után a mai gondolkodás előterébe is az Én központi fogalma került. Descartes óriási szellemének szárnycsapásai után inkább meghatólag, mint meggyőzőleg hat reánk Grotius nagy hite egy abszolúte helyes természetjogban, amit még maga az Isten sem változtathat meg. Hobbes már a pozitívizmus felé közeledik, mikor a természetjogot egyszerűen mint a tételesjogból levont következtetést, az empirikus tételesjog igazolását fogja fel. Nagyjelentőségű, komor alaptanítását, amely az emberiség természetes állapotának a „bellum omnium contra omnes“-t fogja fel, a legújabb kor történelme mintha igazolni látszanék. S abban is veszedelmesen modern az ő felfogása, hogy az egyiségre való törekvést tanítja, de megállva a nemzeti határoknál, a végső következtetést már nem meri levonni. Mintha már itt felmerült volna az individualizmus és kollektívizmus ellentétének végig azóta sem gondolt kiélezése. Leibniz tanítása: „világosodj fel, és gondolkodj embertársaid felvilágosodásáról is, így mindnyájan boldogok lesztek“: időszerű reflexiókat vált ki belőlünk a tekintetben, mi következett volna be a soffórtípus kitenyésződése (Keyserling) és a tömegek lázadása (Ortega) helyett, ha ezt az intést az emberiség vezetőrétege komolyan vette volna?

Rousseaura pedig érdekes visszatekintenünk éppen a mából, mikor az állam fogalma annyira előtérben van, s a kultúra utáni vágyképeink olyan erősek. Ő ugyanis minden baj forrását éppen a kultúrában és az állami életben látja. Nézetei ma általában nem volnának népszerűek; hiszen a legtökéletesebb államformának elvileg a demokráciát tartja, azt tanítja, hogy az erőszak nem jog, és nem is eredményezhet jogot; s valláspolitikája egyházellenes. Végül nem olvashatjuk érdeklődés nélkül Kant kritikizmusának rövid, velős vázolását, amely — az empirizmus ellentéte — s a racionalizmus továbbfejlesztéseként — a tapasztalástól független emberi észet vizsgálja. Ő tanította legnagyobb hatással, hogy a kauzalitás nem a dolgokban, hanem bennünk van, a tér és idő csak megismerési formák, a dolgok csak kategóriáink rendszerébe kerülve válnak tudatossá, s a világ változatlansága énkünk egységének következménye. Ő állította fel a legkategorikusabb, bár legűresebb erkölcsi törvényt s a köteleések öncélú rendszerét, amelyen belül a jog azoknak a feltételeknek az összességét jelenti, melyek mellett az egyik ember önkénye a másikéval a szabadság általános törvénye szerint összefér.

Egy gondolatokkal telített kor gondolkozásra készítő jellemzéseit látjuk e két pályamunkában. Nagy eszmék árnyéka suhan el fölöttünk: a gondolkodás, a türelem, a szabadság és az igazság örök emberi álmaj vonulnak el előttünk. Alig volt kor, amely olyan bőséggben ontotta ezeket, mint épp a felvilágosodás kora. Igaz, hogy az eszméknek is van életük: születésük, delelésük és haláluk. Az empirizmus, racionalizmus és kritikizmus azóta végig futották ezt a pályát. Ma, a mélypszichológia korában már a tapasztalaton, észen és kritikán túl, sőt túl az egyén és a közléstszatellentétén is, az emberi Én mélyében keressük a megoldást, amiben egyesül a múlt és a jövő, az én és a nem-én, a tudat és a tudattalan, a kritika és a hit.

Az elmülő eszméáramlatok azonban épenúgy nem vesznek el egészen mint az eltávozó egyéniség sem. Valami fennmarad belőlük, „aere perennius“. Ha a magunk szempontjait magasabbnak hisszük az övékénél, ez csak azért van, mert az ő vállaikon állhatunk; ha az emberi szellem előtt mindinkább oszlik a Kezdet sötétje, ez csak azért van, mert mind több fáklya gyullad az éjszakában, mert a halállal szemben mindig ott áll a születés és az élet, a tömeggel szemben az egyén, az anyaggal szemben az eszme. És nagy eszmék születésére visszaemlékezni mindig fel-emelő. Igaza van Jheringnek:* a nagyszerű, új eszmék ugyanazt a hatást váltják ki: ők a Történelem virradatjai — s nem a delelő, hanem csak a felkelő nap lelkesít.

Dr. Szabó József.

*R. v. Jhering: Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. Leipzig. 5 1891. I. 10. 1.

A magyar jog fejlődése a Trianont követő húsz év alatt.
(A kolozsvári m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának kiadványai. I. — Kolozsvár, 1941.)

A magyar Szent Koronához visszatért országterületek igazi hazatérése akkor fejeződött be, amikor 22 esztendő s kényszerű szünet után ismét bevonult ezekre a területekre a magyar jog s a magyar jogszabályok hatálya alatt indult el ezeknek a visszatért részeknek az anyaország életével összhangba csendülő közigazgatási, gazdasági és kulturális élete.

De a bevonuló magyar jogrendszer nem volt a maga egészében ugyanaz, mint ami 22 évvel ezelőtt jelentette a magyar jogot. Bármilyen kicsiny időnek tűnik is fel két évtized a történelemben, vagy a nemzeti fejlődés történetében, ezt a legutóbb lefolyt két évtizedet nem lehetett a normális idők mértékével mérni, mert rendkívülivé, zaklatotttá s hajszolt tempójúvá tette a világtörténelmi helyzet, mely válságokon, forradalmi indulatokon, gazdasági megrázkódtatásokon és új világnézeti szemléletek roppant küzdelmein keresztül rohogott távoli céljai felé.

Egyetlenegy nemzet sem képes e világtörténelmi hatások alól kivonni magát; de minél kisebb s exponáltabb földrajzi helyen fekszik valamely nemzet, annál erőteljesebben reagál ezekre a hatásokra. Örök dicsősége a legértékesebb területeitől megfosztott, lefegyverzett, az európai élet legválságosabb órhelyén élő kicsiny Magyarországnak, hogy nem adta át magát szolgálai módon semmiféle idegen politikai vagy szellemi hatásnak, hanem ősi magyar génuszától vezéreltetve, igyekezett nemzeti tragédiájának romjait eltakarítani s új életet teremteni úgy, hogy ne a forradalmi újítások lázában, hanem a békés ütemű fejlődés, a régi alapokon való továbbépítés jegyében folytassa tovább állami életét.

22 évvel ezelőtt, amikor a magyar Szent Korona területe ötfelé hasadt, éppen erjedőben volt a magyar jogi szemlélet. A világháború előtti években a még teljes fényében tündöklő individuális-liberális jogszemléletet büntetőjogi téren már győzelmesen ostromolni kezdte nálunk is a társadalom védelmének a gondolata. A világháború nagy erkölcsi és gazdasági megpróbáltatásai egyre inkább mutatták ki a liberális szellemű jogrendszernek sötétlő foltjait, hogy azután a világháborút követő évtizedek roppant szellemi és gazdasági válságai érvényesülést követeljenek a közönség magasabbrendű érdekei megővését kihangsúlyozó törvényalkotásoknak.

Az utódállamok féltékeny elzárkózása következtében a megszállt területek magyarsága nem tájékozódhatott kellően a két évtized alatt végbement jogszabályalkotásokról, nem ismerhette ezek mozgató rugóit, valamint azt a világképet, amelyben azok életre keltek és szabályozták a hatókörükbe eső életviszonyokat. A boldog visszatérés után szüksége mutatkozott e jogszabályváltozások megismertetésének a visszatért területek jogászsága számára. Az ősi otthonába visszatért kolozsvári Ferenc József-Tudományegyetem jog- és államtudományi karáé az érdem, hogy magáévá tette ennek a jogfejlődés-ismertetésnek a szükségességét s *dr. Vékás Lajos* kir. ítélőtáblai elnök kezdeményezésére a jogi

kar professzorai magas színvonalú előadásokban dolgozták fel s tárták a mindig nagyszámú, az ügy iránt melegen érdeklődő hallgatóság — Kolozsvár jogásztársadalmának színe-java — elé a magyar jog húszéves fejlődéstörténetét. Jelentős értéke ezeknek az előadásoknak, hogy nem rideg jogszabályismertetést adtak, hanem mindegyik előadó beleállította a maga ismertetendő anyagát a jogszabályt létrehívó nemzeti, gazdasági és szellemi indítékok szövevényébe s ebből a szempontból világította meg a Trianont követő húsz év magyar jogszabályainak s a bírói gyakorlatnak részletkérdéseit.

Személyi Kálmán dr. a magánjog, *Székely István dr.* a dologi jog, *Tury Sándor Kornél dr.* a hiteljog, *Balás P. Elemér dr.* a polgári törvénykezési jog és a büntető perjog, végül *Heller Erik dr.* a büntető törvényhozás fejlődését s újabb jogszabályait dolgozták fel.

Nagy szolgálatot tett a kolozsvári m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem jog- és államtudományi kara Erdély s a többi visszatért területek jogászságának azzal, hogy ezeket az előadásokat tudományos kiadványainak sorozatában — *Buza László dr.*, a jogi kar ezidei dékánjának előszavával — könyv alakban is kiadta s így az elmúlt két évtized újabb magyar jogszabályait s a jogszabályalkotás mozgó rugóit mindenki számára hozzáférhetővé tette.

Dr. Urbán Gusztáv.

Böhm Károly: Az ember és világa. Philosophiai kutatások. I. rész: Dialektika, vagy alaphilosophia Budapest, 1941, 287. l.

„Ha valaha irodalmi műnek, akkor jelen műnek bizonyára kiváló értelemben van szüksége igazoló és felvilágosító előszóra.” E szavakkal kezdődik Böhm Károly Dialektikája 1883-ban megjelent első kiadásának előszava. Bár az ezzel a művel induló Ember és Világa további kötetei szinte évtizedenként következtek egymásután s egyikük-másikuk az első kötet célkitűzéseire viszonyítva külön megvilágításra is szorult, mégis a fenti sorok a teljes Ember és Világának megnyitó szavai s az, ami az Előszóban utánuk következik, nemcsak az 1883 előtti Böhmnek világába enged betekintést, hanem az egész Böhm megértéséhez is a legmegfelelőbb kulcs. S amint az Előszó magának Böhmnek a filozófusnak megértéséhez kulcs, úgy a rákövetkező Bevezetés az ajtó nemcsak a Dialektikához, hanem az egész böhmi filozófiához. Rajta keresztül kapcsolódhatunk bele a legtermészetesebben és a legkönnyebben Böhm gondolkozásának szinte hihetetlenül gazdag és színes világába, hogy azután a teljes Dialektikát végigtanulmányozva, hozzá is nevelődjünk ehhez a gondolkozáshoz.

Egyebek között ebben a böhmi gondolkozásba bevezető és ahhoz hozzánevelő mivoltában látjuk a Dialektika most megjelent második kiadásának jelentőségét. Vállaljuk, hogy a magyar filozófiai gondolkozásnak döntően és ezt a gondolkozást egyszersmin-

denkorra irányítóan meghatározó kiindulása az Ember és Világa. Emellett azonban örök megtermékenyítője is, amelyből a legkülönbözőbb irányok hatásától érintve, vagy éppen motiválva is, feltétlenül merítenie kell a hazai gondolkozásnak, ha több akar lenni puszta epigonizmusnál. Röviden: Böhmmel ötvöződik az Ember és Világa óta a magyar filozófiai gondolkodás és ezt az annyira szükséges folyamatot könnyíti meg az erre a gondolkodásra leginkább nevelő kötete a böhmi rendszernek: a Dialektika.

Ezért várjuk tőle nem a Böhmméneszást, hanem a böhmi gondolkodásnak a mainál még elevebb betörését nemcsak a magyar filozófia, hanem általában a magyar tudományos gondolkodás világába. Aki ebben a világban ma csak egy kevéssé is tájékozott, bizonyossága lehet annak, hogy ez a világ telve van friss és új problémákkal, de ugyanakkor vallania kell azt is, hogy ezek csak akkor lehetnek gondolkozásunk konstruktív elemeivé, ha megmerítkeznek egy olyan ötvöző erejű és rendszerbe is kényszerítő gondolkodásban, amilyen a Böhmm Károlyé is volt.

A magyar filozófia és vele a magyar szellemi élet története már eddig is több példáját mutatja annak, hogy a böhmi gondolkodás elsősorban erre a feladatra rendeltetett s hisszük, hogy a jövőben ezek a példák még szaporodni fognak.

Köszönet az Országos Evangélikus Tanáregyesületnek, amely az Ember és Világa posthumus köteteinek megjelentetése mellett a Dialektika újrakiadásának gondját is magára vállalta.

Sárospatak.

Újszászy Kálmán.